

อิทธิพลแห่งคำสอนพระพุทธศาสนาหายานที่มีต่อการสถาปนา
เส้นทางราชมรรคาของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗
The Influence of Mahayana Doctrines on the Construction of
the Royal Road of King Jayavarman VII

จिरรัตน์ จารูวัฒนาศิริ Jirarat Jaruwattanasiri^๑

Received: March 17, 2020

Revised: August 11, 2021

Accepted: August 17, 2021

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (๑) เพื่อศึกษาความสำคัญของเส้นทางราชมรรคา (๒) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ทางประติมานวิทยาในงานพุทธศิลป์บนเส้นทางราชมรรคากับคติคำสอนในพระพุทธศาสนาหายาน (๓) เพื่อศึกษาอิทธิพลแห่งคำสอนพระพุทธศาสนาหายานที่มีต่อการสถาปนาเส้นทางราชมรรคาของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพแบบเอกสารร่วมกับหลักฐานทางโบราณคดี ผลการศึกษาวิจัยราชมรรคาสายพระนคร-พิมาย เป็นเส้นทางที่ใช้สัญจรมาช้านาน ชุมชนแถบเมืองพิมายนอกจากเป็นแหล่งทรัพยากรแล้วยังมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติและเป็นเครือข่ายการปกครองของอาณาจักรเขมรโบราณ พอถึงรัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ จึงสถาปนาเป็นถนนหลวง พร้อมกับสร้างที่พักคนเดินทางหรือธรรมศาลา และโศภนศาลาไว้ตามแนวถนน และพบว่าประติมากรรมรูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรตามคติพุทธศาสนาหายานนิกายตันตระหรือวัชรยาน ได้รับการนับถือเป็นรูปเคารพสำคัญ พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรได้รับการเคารพนับถือมากที่สุดในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๘ โดยเฉพาะคำสอนเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรจากคัมภีร์การันทวยหสูตร ซึ่งมีอิทธิพลต่อแนวคิดค่านิยม ความเชื่อของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ คำสอนเรื่องความเมตตากรุณาของพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรได้สะท้อนออกมาเป็นพระราชกรณียกิจต่างๆ ของพระองค์ อาทิเช่นทรงสถาปนาถนนราชมรรคา และคำสอนเรื่องคุณลักษณะพิเศษของพระอวโลกิเตศวร ที่สามารถอวดตารปรากฏพระองค์ในรูปลักษณะต่างๆ เพื่อความเหมาะสมในการสั่งสอนธรรมให้แก่สรรพสัตว์ ได้สะท้อนออกมาเป็นงานประติมากรรมรูปเคารพจำนวนหนึ่งที่มีรูปลักษณะหลากหลาย แต่ล้วนมีลักษณะพระพักตร์เป็นพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ทั้งนี้เพื่อแสดงพระองค์ในฐานะเป็นพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร

คำสำคัญ : พุทธตันตระยาน, พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร, พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗

^๑ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Buddhist Studies, Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University,
Thailand. Email: passer6@hotmail.com

Abstract

This thesis has three objectives: 1) to study the significance of the path of Rājamaggā, 2) to study the relationship between the iconography of Buddhist art on the path of Rājamaggā and the Mahayana Buddhist moral principles, and 3) to study the influence of the Mahayana Buddhist moral principles on the establishment of the path of Rājamaggā of the seventh King Jayavarman. This is a qualitative research done by studying documents and archeological evidences. In the study, it was found that the path named Rājamaggā starting from the city of Phimai was anciently used to link the community to community before the reign of the seventh King Jayavarman. In this respect, the significance of community in surrounding areas of Phimai, apart from being the valuable resources, comes to embrace the relationship of relatives and government of ancient Khmer and after that the establishment of path of Rājamaggā was thereby made by the seventh King Jayavarman which was one out of the five essential paths. Besides this, roadsides hotels or Dhammasālā were also built alongside the path. Many sculptures of Bodhisattva Avalokitesavara based on Mahayana Buddhist Tantric principles or Vajrayāna were regarded as the most important worshipping Iconic at Dhammasālā and Arogayasālā. Various activities, such as the establishment of Rājamaggā, performed by the seventh King Jayavarman were to liberate all living beings from suffering according to Mahayana Buddhist moral principles of Bodhisattva. It is believed that Bodhisattva Avalokitesavara was worshipped by general people in ancient Khmer empire before fourteen century of Buddhism whereby it came to occupy the most popularity of faith in the eighteen century of Buddhism particularly the teaching on Bodhisattva Avalokitesavara in the scripture of Kāraṇḍavayūhasutta to which the great influence on thought, value and belief of the seventh King Jayavarman were obviously created. Based on these, the teaching on loving kindness and compassion given by Bodhisattva Avalokitesavara had been shedding the considerable light on various activities, the establishment of Rājamaggā and teaching on the special quality of Avalokitesavara, for instance, whereby they provided the different forms of reincarnation in order to teach Dhamma to living beings and thereby reflecting on

the iconography of various sculptures; all were the only faces of the seventh King Jayavarman due to projecting him as the Bodhisattva Avalokitesvara.

Keywords: Tantric Buddhism, Bodhisattva Avalokiteshvara, King Jayavarman VII

๑. บทนำ

ในเขตประเทศไทยปัจจุบันนั้น ราวช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ได้รับอิทธิพลของ พระพุทธศาสนาหายานจากวัฒนธรรมเขมรโบราณ^๒ ตรงกับสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗^๓ เกิด การเปลี่ยนแปลงระบบศาสนาครั้งสำคัญในรัชสมัยของพระองค์ โดยมีการเคารพนับถือพุทธ ศาสนามหายานเป็นศาสนาประจำอาณาจักรแทนที่ศาสนาพราหมณ์ที่อยู่มาแต่เดิม ซึ่ง ราชอาณาจักรเขมรในรัชกาลของพระองค์มีความยิ่งใหญ่และแผ่อิทธิพลไปยังดินแดนโดยรอบ ดัง จะเห็นได้จากหลักฐานทางศิลปกรรมและจารึกที่พบจำนวนมากในดินแดนที่เป็นประเทศไทย ลาว เวียดนามและกัมพูชาในปัจจุบัน^๔ พระองค์ได้สถาปนาพุทธศาสนสถานขึ้นเป็นจำนวนมากทั่ว ราชอาณาจักร พร้อมกับสร้างเมืองนครธมและปราสาทบายนเป็นศูนย์กลางของอาณาจักร^๕ ซึ่งมี ลักษณะพิเศษคือ ส่วนยอดของทุกปราสาทในปราสาทจะสลักรูปใบหน้าเทวบุคคลซึ่งสันนิษฐานกัน ว่าเป็นพระพักตร์ของพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรซึ่งลักษณะพระพักตร์คล้ายกับพระพักตร์ของพระ เจ้าชัยวรมันที่ ๗ ไว้ทั้ง ๔ ทิศที่แต่ละยอดของปราสาทบายน จึงสันนิษฐานกันว่าพระเจ้าชัยวรมัน ที่ ๗ เป็นเสมือนองค์เป็นอวตารของพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ผู้ทอดพระเนตรไปทั่ว ราชอาณาจักรในทุกทิศเพื่อเปล่งพระรัศมีคุ้มครองและแผ่พระเมตตาไปยังเวไนยสัตว์บนพื้นพิภพ^๖ สอดคล้องกับการที่พระองค์ทรงสร้างสาธารณูปโภคที่เป็นสาธารณประโยชน์มากมายเพื่ออำนวยความสะดวกและเพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชนทั่วไป หนึ่งในนั้นคือ ราชมรรคา เป็นถนนที่พระ

^๒ พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต), **พระพุทธศาสนาในเอเชีย**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, มหาจุฬาลง กรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ จัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ คุณแม่ขุนก็ อารยง กูร ณ ฌาปนสถานวัดพระพิเรนทร์ กรุงเทพมหานคร วันที่ ๒๑ สิงหาคม ๒๕๓๑, หน้า ๑๑๒.

^๓ จิวรสสา คชชาชีวะ ผศ. ดร., **วิชรยานต้นตระกูลในอินเดียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จาก หลักฐานทางโบราณคดี**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท จรัลสนิทวงศ์การพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๙), หน้า ๑๗๖.

^๔ วรรณวิภา สุเนตต์ตา, **ชัยวรมันที่ ๗ มหาราชองค์สุดท้ายของอาณาจักรกัมพูชา ผู้เนรมิต สถาปนาปราสาทบายนและเมืองนครธม**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน บริษัท มติชน จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๘), หน้า ๓.

^๕ เรื่องเดียวกันหน้า, หน้า ๗๒.

^๖ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, ดร., “นครวัด บันทึกการเดินทางสู่ทิพย์วิมานเมืองขอม”, **สารคดี**, ปี ที่ ๘ ฉบับที่ ๙๓ พฤศจิกายน ๒๕๓๕, หน้า ๑๐๔.

เจ้าชัวยวรมันที่ ๗ ทรงสร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นเส้นทางจากเมืองพระนครซึ่งเป็นราชธานีเชื่อมไปยังหัวเมืองสำคัญๆ โดยรอบพร้อมกับสถาปนาธรรมศาลาหรือที่พักคนเดินทาง” และอโรคยศาลาหรือโรงพยาบาล^{๑๖} ไข่มุกมากมาย ดังปรากฏหลักฐานที่กล่าวไว้ในศิลาจารึกและปัจจุบันยังคงพบเห็นหลักฐานเป็นโบราณสถาน และประติมากรรมรูปเคารพหรืองานพุทธศิลป์หลงเหลือให้ได้ศึกษาเป็นจำนวนมาก ผู้ศึกษาเห็นว่า ควรมีการศึกษาตีความงานพุทธศิลป์ในภาพรวม อันประกอบไปด้วยสถาปัตยกรรมคือ ธรรมศาลา อโรคยศาลา และงานประติมากรรมรูปเคารพ โดยงานพุทธศิลป์ทั้งหมดนี้ได้ปรากฏอยู่ร่วมสมัยกันบนบริเวณเส้นทางราชมรรคา^{๑๗} เพื่อเป็นการสนับสนุนให้ได้ทราบแนวคิดที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้นในเรื่องอิทธิพลของพระพุทธรูปศาสนามหายานที่มีต่อการสถาปนาเส้นทางราชมรรคาของพระเจ้าชัวยวรมันที่ ๗

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “อิทธิพลแห่งคำสอนพระพุทธรูปศาสนามหายานที่มีต่อการสถาปนาเส้นทางราชมรรคาของพระเจ้าชัวยวรมันที่ ๗” สำหรับวัตถุประสงค์ที่ต้องการนำเสนอในบทความนี้มี ๓ ข้อ คือ

๒.๑ เพื่อศึกษาความสำคัญของเส้นทางราชมรรคาจากเมืองพระนคร-พิมาย

๒.๒ เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ทางประติมานวิทยาในงานพุทธศิลป์บนเส้นทางราชมรรคากับคำสอนในคติพระพุทธรูปศาสนามหายาน

๒.๓ เพื่อศึกษาอิทธิพลแห่งคำสอนพระพุทธรูปศาสนามหายานที่มีต่อการสถาปนาเส้นทางราชมรรคาของพระเจ้าชัวยวรมันที่ ๗

๓. วิธีดำเนินการวิจัย/รูปแบบการวิจัย/ขอบเขตการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง อิทธิพลแห่งคำสอนพระพุทธรูปศาสนามหายานที่มีต่อการสถาปนาเส้นทางราชมรรคาของพระเจ้าชัวยวรมันที่ ๗ นี้ ผู้วิจัยได้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพแบบวิจัยเอกสาร (Documentary Qualitative Research) ได้กำหนดขอบเขตของการวิจัย โดยทำการศึกษาเฉพาะที่เป็นเส้นทางจากเมืองพระนคร- เมืองพิมายในเขตประเทศไทยอันประกอบไปด้วย ธรรมศาลา ๙ แห่ง และอโรคยศาลา ๕ แห่ง และจะทำการศึกษาประติมานวิทยาของงานพุทธศิลป์ที่ปรากฏบนเส้นทางราชมรรคา อันได้แก่ สถาปัตยกรรมคือ อโรคยศาลา ธรรมศาลา และประติมากรรมรูปเคารพที่พบบนเส้นทางนี้ แล้วนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ตีความตามหลักประติมานวิทยาเพื่อเชื่อมโยงไปสู่คัมภีร์พุทธศาสนามหายานที่มีเนื้อหาสัมพันธ์กันกับงานพุทธศิลป์ที่

^{๑๖} อพิสิทธิ์ ธีระจรรุวรรณ, “ราชมรรคา ของพระเจ้าชัวยวรมันที่ ๗ หรือเป็นแค่ท่านบ”, ศิลปะวัฒนธรรม ปีที่ ๓๑ ฉบับที่ ๒ (ธันวาคม ๒๕๕๒), หน้า ๔๐.

^{๑๗} รุ่งโรจน์ ภิรมย์อนุกูล, “อโรคยศาล : ความรู้ทั่วไปและข้อสังเกตเบื้องต้น”, วารสารเมืองโบราณ, ปีที่ ๓๐ ฉบับที่ ๓ (กรกฎาคม-กันยายน ๒๕๔๗): หน้า ๑๕.

ปรากฏบนเส้นทางราชมรรคานี้ เพื่อนำมาศึกษาวิเคราะห์ถึงคำสอนตามคติพุทธมหายาน ที่มีอิทธิพลหรือเป็นแรงบันดาลใจในการสถาปนาเส้นทางราชมรรคาของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗

๔. ผลการวิจัย

ผลการวิจัยนี้ได้ค้นพบประเด็นที่ตอบวัตถุประสงค์ดังนี้

๔.๑ จากข้อมูลในจารึกปราสาทพระขรรค์ ระบุว่าพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ทรงโปรดให้สร้างถนนหลวงราชมรรคาและที่พักคนเดินทางหรือธรรมศาลา (บ้านมีไฟ) จำนวนทั้งสิ้น ๑๒๑ หลัง ตามเส้นทางจากเมืองพระนครไปยังหัวเมืองสำคัญๆ ซึ่งเป็นเส้นทางสำคัญ ๕ สาย เส้นทางจากเมืองพระนคร - พิมายนี้เป็นหนึ่งใน ๕ เส้นทางของถนนราชมรรคา ที่มีนักวิชาการได้ทำการศึกษาค้นคว้า ซึ่งในปัจจุบันสามารถกำหนดจุดที่ตั้งของธรรมศาลาหรือที่พักคนเดินทางได้ชัดเจนหมดแล้วทั้ง ๑๗ แห่ง ตรงตามที่ระบุไว้ในจารึกปราสาทพระขรรค์ ซึ่งตั้งอยู่ในเขตประเทศกัมพูชา ๘ แห่ง ส่วนธรรมศาลาที่ตั้งอยู่ในเขตประเทศไทยมีจำนวน ๙ แห่ง โดยเรียงลำดับตามเส้นทางต่อจากเขตกัมพูชาเข้าสู่เขตประเทศไทย ธรรมศาลาแห่งแรกในเขตประเทศไทยเริ่มที่ตำบลตาเมียง อำเภอมดงรัก จังหวัดสุรินทร์, จังหวัดบุรีรัมย์ และแห่งสุดท้ายที่ตั้งอยู่ที่ตำบลหลุ่งประดู่ อำเภอห้วยแถลง จังหวัดนครราชสีมา มีจุดหมายปลายทางที่ปราสาทพิมาย ดังนี้คือ ๑. ปราสาทตาเมือน, ๒.ปราสาททมอ, ๓.ปราสาทบ้านบุ, ๔.ปราสาทหนองกง (โคกปราสาท), ๕. ปราสาทหนองปล่อง, ๖.ปราสาทเทพย์สถิต, ๗. ปราสาทบ้านสำโรง, ๘.ปราสาทห้วยแคน และ ๙. ปราสาทภูศิลา

จากการศึกษาค้นคว้าของนักวิชาการได้ค้นพบตำแหน่งที่แน่นอนของธรรมศาลาเหล่านี้ซึ่งนับว่าเป็นข้อมูลสำคัญ ที่ใช้ช่วยค้นหาแนวถนนโบราณได้เป็นอย่างดี แม้ในจารึกได้กล่าวถึงถนนเส้นทางนี้อยู่แล้ว เพียงแต่ที่ผ่านมายังระบุชี้ตำแหน่งแน่นอนไม่ได้ แต่ในปัจจุบันนักวิชาการสันนิษฐานว่าแนวของถนนไม่น่าจะอยู่ห่างออกไปจากธรรมศาลาเกิน ๒๐๐ เมตร ดังนั้นเมื่อพบธรรมศาลาจึงทำให้สามารถนำข้อมูลตำแหน่งที่ตั้งมาประเมินร่วมกับข้อมูลด้านอื่นๆ จึงทำให้ทราบได้ว่าแนวถนนควรอยู่จุดใด

นอกจากจะพบตำแหน่งที่แน่นอนของแนวถนนโบราณเส้นทางจากเมืองพระนคร-เมืองพิมายและที่พักคนเดินทางหรือธรรมศาลาได้ครบถ้วน ตามจำนวนที่ถูกระบุไว้ในจารึกปราสาทพระขรรค์แล้ว ยังพบสิ่งที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับแนวถนนคือ สามารถระบุตำแหน่งอุตสาหกรรมเครื่องเคลือบ แหล่งโลหะกรรม แหล่งโบราณคดีทั้งร่องรอยการตั้งถิ่นฐานของชุมชนโบราณ และโบราณสถานที่สำคัญอีกประเภทหนึ่งที่ถูกสถาปนาขึ้นโดยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ เช่นเดียวกัน นั่นคือ “อโรคยศาลา” (โรงพยาบาล) เพื่อให้เป็นสถานพยาบาลประจำชุมชน ดังข้อความจากจารึกปราสาทตาพรหมที่เมืองพระนคร ประเทศกัมพูชาระบุว่า พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ทรงโปรดให้สร้างอโรคยศาลาขึ้นทั่วราชอาณาจักร ซึ่งมีจำนวนทั้งสิ้น ๑๐๒ แห่งปัจจุบันได้ค้นพบอโรคยศาลากระจายตัวอยู่ในเขตภาคอีสานของไทยเป็นจำนวนทั้งสิ้น ๓๐ แห่ง และในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ๑ แห่ง อยู่ที่จังหวัดสระแก้ว พบว่ามีอโรคยศาลาที่ตั้งอยู่บริเวณแนวถนนโบราณ

เส้นทางจากเมืองพระนครสู่เมืองพิมายที่อยู่ในเขตประเทศไทยนั้นมียุคด้วยกัน ๕ แห่ง ได้แก่ ๑. ปราสาทตาเมือนโต๊จ, ๒. ภูฏาษาษีหนองบัวราย, ๓. ภูฏาษาษีบ้านโคกเมือง, ๔. ปราสาทบ้านปรังค์ และ ๕. ภูฏาษาษี

การที่บริเวณพื้นที่ตามเส้นทางราชมรรคา จากเมืองพระนคร – พิมายนี้ มีทั้งเทวาลัยหรือศาสนสถานที่มีขนาดใหญ่และสำคัญที่สร้างขึ้นก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๘ และมีธรรมศาลา(ที่พักคนเดินทาง) และอโรคยศาลา (โรงพยาบาล) ที่สร้างในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๘ เป็นการแสดงถึงความสำคัญของดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำมูลหรืออีสานใต้ของไทยที่มีมาอย่างต่อเนื่องยาวนานและจากการศึกษาทางวิชาการและโบราณคดียังพบว่า ดินแดนแถบนี้เป็นแหล่งทรัพยากรสำคัญและแหล่งอุตสาหกรรมโบราณ และหลักฐานจากเนื้อความในศิลาจารึกหลายหลัก กล่าวถึงความสัมพันธ์ทางเครือญาติและอิทธิทางการเมืองการปกครองของอาณาจักรเขมรโบราณที่มีต่อเมืองโบราณสำคัญตามแนวถนนราชมรรคา ซึ่งตั้งอยู่ในดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำมูลของไทยได้เป็นอย่างดี

ถนนโบราณราชมรรคาสายพระนคร – พิมายนี้ คงจะเป็นเส้นทางที่ใช้สัญจรหรือทำหน้าที่เป็นทางเชื่อมระหว่างชุมชนที่สำคัญตั้งแต่ก่อนสมัยพระเจ้าพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ พอมารถึงรัชสมัยของพระองค์จึงสถาปนาเป็นถนนหลวง พร้อมกับสร้างที่พักคนเดินทางหรือธรรมศาลาไว้ตามแนวถนนลักษณะของถนนนี้อาจไม่ต่อเนื่องกันเหมือนถนนสมัยใหม่หรือในปัจจุบัน แต่ถนนจะถูกปรับเปลี่ยนไปตามภูมิประเทศ อาทิเช่น เมื่อตรงออกมาจากเมืองพระนครอาจยังเป็นแนวถนน แต่พอถึงแม่น้ำก็จะเป็นสะพาน พอถึงบารายก็อาจใช้ขอบบารายเป็นส่วนหนึ่งของถนน ก็คงคล้ายกับที่เราใช้เส้นเชื่อมในการใช้งานปัจจุบัน

๔.๒ จากการศึกษาหลักฐานงานพุทธศิลป์ประเภทประติมากรรมรูปเคารพ และจารึกบนเส้นทางราชมรรคา ทำให้ทราบได้ว่าพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรได้รับการนับถือให้มีความสำคัญและมีอิทธิพลอย่างชัดเจนในอาณาจักรเขมรโบราณช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๘ โดยเฉพาะต่อพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ผู้สถาปนาเส้นทางราชมรรคา ดังปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีว่า พบประติมากรรมพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรเป็นรูปเคารพสำคัญทั้งที่ธรรมศาลา (ที่พักคนเดินทาง) และอโรคยศาลา (โรงพยาบาล) ซึ่งสอดคล้องกับข้อความในศิลาจารึกที่กล่าวถึงพระองค์ทรงประกอบพระราชกรณียกิจต่างๆ เช่นการสถาปนาสิ่งก่อสร้างเพื่อเป็นสาธารณประโยชน์ต่อประชาชนทั่วไปอย่างแท้จริง ลักษณะเช่นนี้ไม่เคยปรากฏมาก่อนในอาณาจักรเขมรโบราณ ซึ่งที่ผ่านในสมัยก่อนหน้านี้นี้ศาสนสถานต่างๆ ถูกสร้างขึ้นโดยมุ่งประโยชน์เพื่อกษัตริย์และชนชั้นสูงเท่านั้น ฉะนั้น การที่พระองค์ประกอบพระราชกรณียกิจเหล่านี้ ดังเช่นการสถาปนาถนนหลวงหรือราชมรรคา ธรรมศาลาหรือที่พักคนเดินทาง อโรคยศาลาหรือโรงพยาบาล ก็คือการที่พระองค์ทรงกำลังบำเพ็ญโพธิสัตว์จริยาช่วยเหลือสรรพสัตว์ในโลกให้พ้นทุกข์ ตามคติพระโพธิสัตว์ของพระพุทธศาสนาหายาน

๔.๓ อิทธิพลคำสอนแห่งพุทธศาสนาหายานนิกายตันตระยาน หรือพุทธตันตรยานได้ปรากฏในประเทศไทยมาแล้วก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ตั้งแต่ในวัฒนธรรมทวารวดี แต่อาจยังไม่

เด่นชัดนัก แต่มาปรากฏอย่างเด่นชัดในวัฒนธรรมเขมรโดยเฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยในปัจจุบัน จากการศึกษาหลักฐานทางโบราณคดีพบว่ามียุคเก่าไปถึงราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ถึงครั้งแรกของพุทธศตวรรษที่ ๑๔ เป็นการแสดงถึงอิทธิพลคำสอนของพุทธตันตรยานได้ปรากฏอยู่ในเขตที่ราบสูงโคราชแล้วในช่วงเวลาดังกล่าว และได้มีความสำคัญและรุ่งเรืองเป็นอย่างมากประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๖ โดยมีปราสาทพิมายเป็นศูนย์กลางทางศาสนาของบ้านเมืองในแถบที่ราบสูงโคราชหรือดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำมูล ต่อมาในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ตรงกับรัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ พุทธตันตรยานได้รับความความสำคัญมากที่สุดยิ่งกว่ายุคสมัยใด พระองค์ทรงสถาปนาพุทธศาสนมหายานนิกายตันตระ ให้เป็นศาสนาประจำพระราชอาณาจักร ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีในเขตประเทศไทยเป็นจำนวนไม่น้อย จากการศึกษาหลักฐานงานพุทธศิลป์ประเภทประติมากรรมรูปเคารพบนเส้นทางราชมรรคาพบว่าประติมากรรมรูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรเป็นรูปเคารพสำคัญทั้งที่ธรรมศาลา (ที่พักคนเดินทาง) และที่โอศยศาลา (โรงพยาบาล) ซึ่งสอดคล้องกับคติการบูชาพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรที่ได้รับความสำคัญเป็นอย่างมากในสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ รวมถึงแนวคิดของคำสอนที่เน้นเรื่องความเมตตากรุณาของพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร และคุณลักษณะพิเศษของพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรที่สามารถอวตาร หรือนิรมานกาย ปรากฏพระองค์ในรูปลักษณะต่างๆ ได้หลากหลาย เพื่อเอื้ออำนวยให้เหมาะสมต่อการช่วยเหลือและสั่งสอนธรรมให้แก่สรรพสัตว์ ดังปรากฏคำสอนของแนวคิดนี้ที่เด่นชัดมากที่สุดในคัมภีร์การันทวยหสูตร

แนวคิดของคำสอนในคัมภีร์การันทวยหสูตรนี้เอง เป็นแรงบันดาลใจและมีอิทธิพลต่อแนวคิด ค่านิยม และความเชื่อต่อพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ เป็นอย่างมาก โดยเฉพาะคำสอนในคัมภีร์นี้ที่ให้ความสำคัญใน ๒ เรื่อง ได้แก่

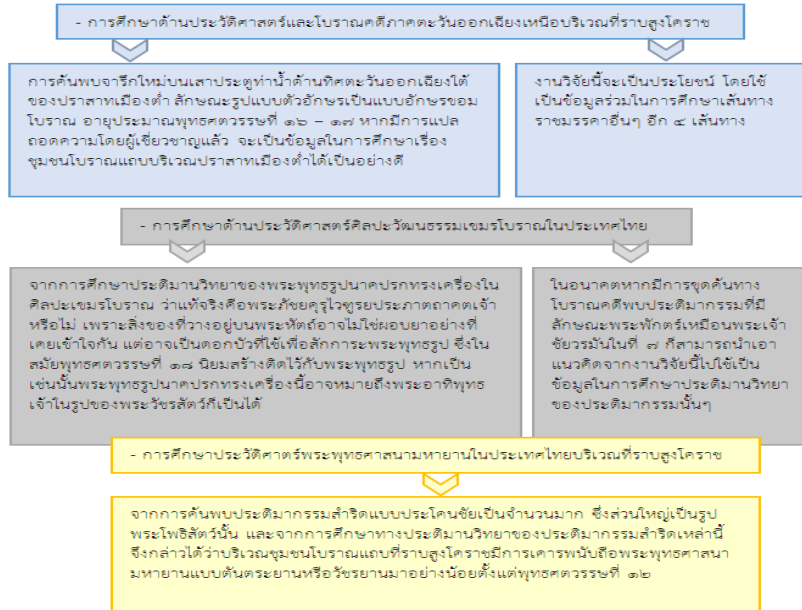
คำสอนเรื่องมหากรุณาและการเป็นผู้ปกป้องคุ้มครองกันภัยของพระอวโลกิเตศวร ได้สะท้อนออกมาเป็นพระราชกรณียกิจเพื่อประโยชน์สุขของพสกนิกร ดังที่ปรากฏหลักฐานที่กล่าวไว้ในศิลาจารึกและจากการศึกษาโบราณสถานต่างๆ อาทิเช่น การสถาปนาถนนหลวงราชมรรคาที่มีธรรมศาลา (ที่พักคนเดินทาง) และโอศยศาลา (โรงพยาบาลหรือสถานพยาบาล) เป็นจำนวนมากที่ถูกสร้างในรัชสมัยของพระองค์ ซึ่งแตกต่างจากสมัยก่อนหน้านี้ที่การสร้างศาสนสถานหรือสถาปัตยกรรมที่เราเรียกว่าปราสาทหินจะเป็นการสร้างเพื่ออุทิศแด่กษัตริย์ พราหมณ์ และชนชั้นปกครองเท่านั้น และยังพบว่าประติมากรรมรูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรได้ถูกนับถือเคารพบูชาทั้งในศาสนสถานของธรรมศาลา และโอศยศาลา ดังนั้นการที่พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ทรงประกอบพระราชกรณียกิจเหล่านี้ จึงเป็นการแสดงถึงพระองค์เองเป็นดังภาคปรากฏหรืออวตารหนึ่งของพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรที่ช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์ด้วยความเมตตาและมหากรุณา แนวคิดนี้ยังสอดคล้องกับการแสดงออกในงานพุทธศิลป์ที่เป็นรูปเคารพในรัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ จากคัมภีร์การันทวยหสูตรในคำสอนเรื่องคุณลักษณะพิเศษของพระอวโลกิเตศวรด้วย ซึ่งจะกล่าวต่อไป

- คำสอนเรื่องคุณลักษณะพิเศษของพระอวโลกิเตศวร ที่สามารถอวตาร หรือสามารถเนรมิตพระองค์เองให้ปรากฏในรูปลักษณะที่หลากหลายได้อย่างไม่จำกัด เพื่อประโยชน์ในการโปรดสรรพสัตว์ ดังปรากฏหลักฐานจากการได้ศึกษาประติมานวิทยารูปเคารพที่พบบริเวณโบราณสถานธรรมศาลา (ที่พักคนเดินทาง) อโรคยศาลา (โรงพยาบาลหรือสถานพยาบาล) บนเส้นทางราชมรรคา พบว่ามีประติมากรรมรูปเคารพที่ถูกสร้างในรูปลักษณะต่างๆ อาทิเช่น พระพุทธรูปนาคปรก พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร และพระนางปรีชญาปารมีตา เป็นต้น แต่มีลักษณะพระพักตร์เป็นพระเจ้าชัวยรมันที่ ๗ ทั้งนี้เพื่อเป็นการแสดงพระองค์ในฐานะเป็นพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ซึ่งประติมากรรมรูปเคารพเหล่านี้มีหลักฐานสำคัญในการสนับสนุนแนวคิดที่ว่าพระเจ้าชัวยรมันที่ ๗ เป็นดั่งอวตารหรือภาคหนึ่งของพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ตามคำสอนในคัมภีร์การันทวยหุสฺตรเรื่องคุณลักษณะพิเศษของพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ที่สามารถอวตาร หรือสามารถเนรมิตพระองค์เองให้ปรากฏในรูปลักษณะที่หลากหลายได้ เพื่อประโยชน์ในการโปรดสรรพสัตว์

๕. องค์ความรู้ใหม่

การศึกษาวิจัยครั้งนี้นอกจากจะได้ผลการวิจัย ๓ ประการดังกล่าวแล้วในข้างต้นแล้ว ยังก่อเกิดประโยชน์ต่อการศึกษาทางวิชาการหลายด้าน อาทิเช่น การศึกษาประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในในประเทศไทย การศึกษาด้านประวัติศาสตร์ศิลปะในวัฒนธรรมเขมรโบราณในประเทศไทย การศึกษาด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ บริเวณที่ราบสูงโคราช และรวมถึงเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมของประเทศในกลุ่มอาเซียน เพื่อความตระหนักรู้และเข้าใจถึงรากเหง้า เอกลักษณ์อันดีงามในวัฒนธรรมของตนรวมถึงความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมอันดีงามต่อประเทศเพื่อนบ้าน เพื่อการก่อเกิดสันติภาพต่อกัน

๖. สรุป

ราชมรรคาเส้นทางจากเมืองพระนคร-พิมาย เป็นเส้นทางที่ใช้สัญจรเชื่อมระหว่างชุมชนมาตั้งแต่ก่อนสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ความสำคัญของชุมชนแถบเมืองพิมายนอกจากเป็นแหล่งทรัพยากรแล้ว ยังมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติและเป็นเครือข่ายการปกครองของอาณาจักรเขมรโบราณ พอถึงรัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ จึงสถาปนาเป็นถนนหลวงซึ่งเป็น ๑ ใน ๕ เส้นทางสำคัญ พร้อมกับสร้างที่พักคนเดินทางหรือธรรมศาลาไว้ตามแนวถนน

ประติมากรรมรูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรตามคติพุทธศาสนมหายานนิกายตันตระหรือ วัชรยาน ได้รับการนับถือเป็นรูปเคารพสำคัญที่ธรรมศาลา และโอโรคยศาลา การที่พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ทรงประกอบพระราชกรณียกิจ เช่น การสถาปนาถนนราชมรรคา ก็เพื่อเป็นการช่วยเหลือสรรพสัตว์ในโลกให้พ้นทุกข์ตามคติคำสอนเรื่องพระโพธิสัตว์ในพระพุทธศาสนมหายาน

พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรได้รับการเคารพนับถือในอาณาจักรเขมรโบราณมาตั้งแต่ก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๔ แต่เป็นที่นิยมศรัทธามากที่สุดในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๘ โดยเฉพาะคำสอนเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรจากคัมภีร์การัญชวายุหสูตร ซึ่งมีอิทธิพลเป็นอย่างมากต่อแนวคิด ค่านิยม ความเชื่อของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ คำสอนเรื่องความเมตตากรุณาของพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรได้สะท้อนออกมาเป็นพระราชกรณียกิจต่างๆ ของพระองค์ อาทิเช่นทรงสถาปนาถนนราชมรรคา และคำสอนเรื่องคุณลักษณะพิเศษของพระอวโลกิเตศวร ที่สามารถอวตารปรากฏพระองค์ในรูปลักษณะต่างๆ เพื่อความเหมาะสมในการสั่งสอนธรรมให้แก่สรรพสัตว์ได้สะท้อนออกมาเป็นงานประติมากรรมรูปเคารพจำนวนหนึ่งที่มีรูปลักษณะหลากหลาย แต่ล้วนมีลักษณะพระพักตร์เป็นพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ทั้งนี้เพื่อแสดงพระองค์ในฐานะเป็นพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร

๗. ข้อเสนอแนะ

๑) ควรมีการจัดงบประมาณและบุคลากรให้กับหน่วยงานที่รับผิดชอบในการศึกษาและอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานและโบราณวัตถุให้เพียงพอ เพื่อความรวดเร็วในการปฏิบัติงานให้ทันท่วงที ก่อนที่จะมีการลักลอบขุดไปจำหน่ายอย่างผิดกฎหมาย

๒) หน่วยงานภาครัฐควรมีการจัดอบรมหรือสัมมนาเพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับแหล่งโบราณสถานและแหล่งโบราณคดี ให้กับประชาชนในชุมชนที่อยู่ใกล้เคียง ให้ตระหนักรู้ถึงคุณค่าทางวัฒนธรรม เพื่อปลูกจิตสำนึกให้ช่วยกันดูแลทรัพย์สินสมบัติของชาติอย่างถูกวิธีและอย่างยั่งยืน

บรรณานุกรม

จิรัสสา คชาชีวะ ผศ. ดร. วัชรยานตันตระในอินเดียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จากหลักฐาน

ทางโบราณคดี. กรุงเทพมหานคร : บริษัท จีเอสนิทวงศ์การพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๙.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). พระพุทธศาสนาในเอเชีย. พิมพ์ครั้งที่ ๔. มหาจุฬาลงกรณราช

วิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ จัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ คุณแม่ชุนกี

อารยางกูร ณ icipณสถานวัดพระพิเรนทร์ กรุงเทพมหานคร วันที่ ๒๑

สิงหาคม ๒๕๓๑.

วรรณวิภา สุเนตต์ดา. ชัยวรมันที่ ๗ มหาราชวงศ์สุดท้ายของอาณาจักรกัมพูชา ผู้เนรมิตสถาปนา

ปราสาทบายนและเมืองนครธม. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน บริษัท มติ

ชนจำกัด (มหาชน), ๒๕๔๘.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, ดร. “นครวัด บันทึกการเดินทางสู่พิภพวิมานเมืองขอม”. สารคดี. ปีที่ ๘

ฉบับที่๙๓ (พฤศจิกายน ๒๕๓๕): ๑๐๔.

อพิสิทธิ์ อธิระจากรุวรรณ. “ราชมรรคา ของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ หรือเป็นแค่ทำนบ ”

ศิลปะวัฒนธรรม. ปีที่ ๓๑ ฉบับที่ ๒ (ธันวาคม ๒๕๕๒): ๔๐.

รุ่งโรจน์ ภิรมย์อนุกุล. “อโรคยศาล : ความรู้ทั่วไปและข้อสังเกตเบื้องต้น”. วารสารเมืองโบราณ.

ปีที่ ๓๐ ฉบับที่ ๓ (กรกฎาคม-กันยายน ๒๕๔๗): ๑๕.

ดุสิต ทุมมาภรณ์. “ข้อคิดเห็นบางประการเกี่ยวกับปราสาทบ้านสำโรง จารึกปราสาทพระขรรค์

และอำนาจทางการเมืองของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗”. วารสารเมืองโบราณ. ปีที่ ๓๔

ฉบับที่ ๒ (เมษายน- มิถุนายน ๒๕๕๑): ๗๕.

